

KULMEROVA PISMA BANU JELAČIĆU 1848. (30. III.-29. XII.)

S uvodom priopćio Alfred MAKANEC. Bilješke sastavili Dr. Josip MATASOVIĆ i Mirko STANISAVLJEVIĆ.

Gotovo zaboravljen stoji pred nama lik Franje barona Kulmera, koji je odigrao ipak toliko istaknutu ulogu u našoj nacionalnoj historiji 1848., a i prije. Da nije bilo Kulmera, veliko je pitanje, da li bi Jelačić ikada postao banom. Kulmer je bio taj, koji je dvorskoj stranci u Beču, a preko nje i caru Ferdinandu V. (1835.—1848.) predložio, da Jelačića imenuje banom. Pisma baruna Kulmera, dosad neobjelodanjena, pružaju mnogo novih historijskih činjenica i rasvjetljuju u mnogom pogledu namjere, rad i djelovanje bana Jelačića tokom historijske godine 1848.

Franjo Kulmer potekao je iz braka Ferdinanda Kulmera i Josipe rođene grofice Oršić.¹ Rodio se u Zagrebu 3. februara 1806. Najranije djetinjstvo proveo je dijelom u Zagrebu, a dijelom na očinskom imanju u Šestinama. Već kao osamgodišnji dječak pošao je u Terezijansku akademiju u Beč i ostao u njoj, po svojoj prilici, do svršetka svojih juridičkih studija. Kad mu je bilo deset godina umro mu je otac. Kao mladić od 22 godine izašao je iz Theresianuma i odmah dobio namještenje u boršodskoj županiji kao honorarni vice-notar, da se usavrši u znanju magjarskoga jezika i da se upozna s organizacijom županija. U toj službi ostao je samo dvije godine. Nakon što je u Pešti odlično položio pravničke ispite primio ga je grof Rewiczky, kr. ugarski dvorski kancelar kao besplatnog konceptualnog praktikanta kr. ugarske dvorske kancelarije u Beču, gdje je 6. jula 1830. položio službenu prisegu.

Godine 1831. pratio je Kulmer grofa Ignjata Eötvösa i dvorskog sekretara Dessewffy-a u županije Zips, Saroš i Zemplen i sudjelovao u ugušivanju jednog seljačkog ustanka. Razlog tome ustanku bila je — kako to Josip barun Kulmer tvrdi u svojoj kronici — strašna kolera koja je u tim krajevima harala, a za koju su seljaci krivili veleposjednike i njihove činovnike. Pobunjeni seljaci su okrutno poubijali mnoge vlasteline i službenike. Komisija, u kojoj je bio evo i Franjo Kulmer, poduzela je upravo drakonske mjere, da pobuni učini kraj.

Godine 1832. postao je Franjo Kulmer honorarni koncipist kod spomenute ugarske dvorske kancelarije. Kao pratilac dvorskog kancelara Rewiczkog-a sudjelovao je po prvi put u magjarskom saboru u Požunu. Ovaj je sabor trajao od 20. X. 1832. do 8. V 1836. Već tada se u sabor-

¹ Obiteljska historija »Die Kulmer von Rosenbüchl und Hohenstein« (Graz 1901.).

skim raspravama pretežno upotrebljavao mađarski jezik. Za vrijeme zasjedanja toga sabora umro je car Franjo 2. marta 1835. Kad je grof Rewiczky, Kulmerov prijatelj i zaštitnik, poslan u Italiju, a za ugarskog dvorskog kancelara imenovan grof Pálffy Fidel, zamoli Franjo Kulmer dvor, da ga postavi prisjednikom banskoga stola u Zagrebu. Njegovoj je molbi udovoljeno, ali on je ostao u Požunu sve do kraja saborskog zasjedanja.

Do sada Kulmer jedva da je poznao svoju hrvatsku domovinu, jer je u njoj boravio samo za vrijeme svojih kratkih dopusta. Mnogi značajni hrvatski muževi bili su tada oduševljeni pristaše panslavističkih težnja ilirskih. I dva ujaka Franje Kulmera bili su pristaše Iliraca: grof Janko Drašković i grof Juraj Oršić, brat njegove majke. I sam Kulmer osjećao je izvjesne platonske simpatije za ilirski pokret, ali mu se nije priključio. Bio je i suviše služben čovjek i kao takav vezan uz službenu vladinu politiku. Ilirizam, koji su Mađari u početku tek ismijehivali, postajao je vremenom sve to više i važan politički faktor, tako da je Fürst Metternich za vrijeme kancelarstva Pálffyjeva (1836.—1839.) naredio, da se budno pazi na rad Iliraca i da se taj naziv suzbija. Kako su se tadašnji događaji reflektirali u mozgovima mnogih mladih ljudi, koji su se otuđili svome narodu, o tome svjedoče i pisma što ih je poručnik Emil Kulmer pisao svome bratu Franji iz Beča. U pismu od 26. VIII. 1836. piše on: »Prije nekoliko dana pokazali su mi jednu »sliku« jer čitati ovu novu ilirsku pisaniju nisam mogao. Razumio sam samo malo, ali na svoje začuđenje razabrao sam, da se Hrvati spremaju i da prijete. Tko je taj sažaljenja vrijedni neprijatelj? — Čujem upravo, da neki visokoučeni Ilirac sasvim u skladu sa svojom neizmjernom mudrošću, hoće da stvori novu generaciju silom svojih ilirskih riječi...«

Godine 1839. pozvan je Franjo Kulmer opet na sabor u Požun. Grof Pálffy je odstupio, a na njegovo je mjesto došao grof Majlath Anton kao ugarski dvorski kancelar. Taj je sabor trajao do 13. V. 1840. i donio je mnoge korisne zakone u stvari kredita, smanjio je rok službe u vojsci i završen je jednim kraljevskim reskriptom, kojim su mnogi politički osuđenici amnestirani, a među njima i Košut. Kulmer je sudjelovao i na saborima 1841.—1842. i 1843.—1844. Postavljen je za sremskog velikog župana 1845., što se smatralo neizmjernim uspjehom u jednoj tada mađaronskoj županiji. Na požunskom saboru htjeli su hrvatske zastupnike prisiliti da se pri saborskim raspravama služe mađarskim jezikom umjesto latinskim. Biskup Haulik i grof Janko Drašković protestirali su u velikaškoj kući, a Metel baron Ožegović u donjoj kući. No i Kulmer se tom prilikom osobito istaknuo, toliko da mu je zasnovan narodni dar, jedan sag, koji su izradile zagrebačke domorodkinje, ilirke². Mađari su odgovorili tako, što su zaključili da se govori na latinskom jeziku smatraju kao da nisu ni izrečeni. Hrvati su na to prestali uopće da govore. Baš ovakovim brutalnim istupom mađarskim ozlovoljen počeo je da se budi i Kulmerov zaspali hrvatski patriotizam. Osim toga je ovaj ugarsko-hrvatski sabor zaključio votum nepovjerenja

² Natpis naokolo glasi: Domorodcu B. Franji Kulmeru — za muževno slovo — od kćerih domovine MDCCCXLIII — iskren hvale znak. (Ovdje priopćena slika toga sagra potječe sa Kulturno-historijske izložbe u Zagrebu g. 1925. u odjeljenju Arheološko-historijskog odjela Hrvatskog Narodnog Muzeja.) Navodno je Dragutin Rakovac dao ideju, a »Heinrich malar« instruirao zbog bojâ. Isp. Dnevnik Dragutina Rakovca u »Narodnoj Starini« I. (1922.) str. 284.

Baron Franjo Kulmer.

Baron Josip Jelačić.

vladi, kojoj je i Kulmer pripadao. Oholost i agresivnost Magjara učinila je da se je Kumerova simpatija obrtala sve više i više njegovu hrvatskom zavičaju. Između godina 1840. i 1847. stupio je on i u prijateljske veze s pukovnikom 1. banske krajiške regimente Josipom baronom Jelačićem. I Jelačić je kao i Kulmer odgojen u Theresianumu, ali je bio 6 godina stariji od Kulmera. Osim toga dolazio je Kulmer već po svojoj službi u doticaj s mnogim značajnim ličnostima hrvatskog političkog života tadašnjeg vremena kao što su: biskup Haulik, Metel baron Ožegović, Bužan, Klobučarić, Nikola Zdenčaj, Lentulaj i drugi.

U korespondenciji Gajevoj sačuvana su tri Kulmerova pisma (br. 106. do 108., ed. dr. V. Deželich st., Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 6., Zagreb 1909., str. 111.—116.). Prvo je sačuvano pismo iz Beča 1845. (15. I.), a sva su pisana njemačkim jezikom, i to je također vrlo karakteristično. Vidi se, da je i Gaj više puta pisao Kulmeru. Kulmer se osvrće na pitanje censure. »...eben so werden Sie gut einsehen, dass dies Ereigniss (das neuste Handbillet, carev edikt!) den Magyaromanen im Lande selbst und besonders der Opposition in Ungarn ein grosser Stein des Anstosses sein muss und zu den verschiedenartigsten Reclamationen und Reactionen die Veranlassung geben wird,« pa zatim nastavlja, i mislim, da će dalji tekst biti najboljim uvodom za kasnije držanje ovoga habsburgofilskoga i Austriji odanoga državnika, kada kaže: »Wenn man dies Alles wohl überlegt, so müsse man zu der Überzeugung gelangen dass eine imperative Notwendigkeit sei, und die Klugheit gebiete dass die National Parthei, nun die deutlichsten Beweise ihrer Anhänglichkeit ihres Vertrauens und Dankbarkeit gegen die Regierung gebe, die jedoch nicht in blossen Worten und schönen Representationen, sondern in Thaten und Handlungen bestehenn sollten. Es wäre nur der ernstliche Versuch zu einer Versöhung und Ausgleichung mit

den Magyaromanen zu unternehmen, und die Patrioten könnten in manchen sich nachgiebig zeigen, und noch mehr hoffenn können, wenn sie diese Concessionen klug benützen werden. Es müssen daher alle Excesse, alle Verfolgungen der Magyaromanen aufhören, die Agitationen und Abzeichen, wodurch der Unterschied der Partheien stets offen zu Schau getragen und gereizt wird, befriedigt werden, um den Übertritt und die Vereinigung zu erleichtern. Unter die Abzeichen rechne ich vorzüglich die Szurka und die rothe Mütze. Ich weiss recht gut, dass man ihren Gebrauch nicht verbiethen kann. Ich sehe jedoch darin keinen Zweck, sondern nur ein Mittel, der kluge Mann lässt jedoch jenes Mittel was nicht mehr zum Zweck führt, fallen. Ferner soll ja auf das Vorsichtigste vermieden werden, den illyrischen Nahmen auf das Feld der Politique übertragen zu wollen. Geschieht dies, so wird eine grosse Reaction hervorgerufen werden, und es unterliegt keinem Zweifel, dass der für das Gedeihen unserer Litteratur nothwendige und ein nach schweren Kämpfen wieder erlangte ilirische Name dann für immer, verloren gehen wird, und wir auf den Schutz jener Männer, die compromittirt würden, nicht mehr rechnen können. Aus eben diesen Gründen soll der illyrische Name als politischer Partheiname auch nicht mehr im Gebrauch bleiben. Die Litteraten sollen langsam und klug von der grösseren Freiheit Gebrauch nehmen. Das weitere Erscheinen des »Branislav« soll verhindert werden. Die feindseligen Demonstrationen gegen Schrott sollen eine Ende nehmen. Seine Resignation wird nicht angenommen und er bleibt immer eine Potenz, die man berücksichtigen muss. Überhaupt ist eine Annäherung und Aufhören der gegenseitigen Agitationen und Verfolgungen nothwendig, sonst richtet dieser Zustand das Land zu Grund, und eine erfolgreiche und ordentliche Abhaltung der Landes-Congregation wird unmöglich gemacht.

»Dies ist, was meiner Ansicht nach, bezüglich auf Croatien zu geschehen hätte, doch darf man dabei Ungarn nicht aus dem Auge lassen, und meist auch darauf bedacht sein, selbes zu beruhigen, und zu überzeugen, dass der Absicht der National-Parthei weder Verrath und Trennung von denselben, noch feindselige Tendenzen gegen das Magyarenthum liegen, sondern dieselbe in politischer und constitutionellen Hinsicht noch ein näheres Anschliessen an Ungarn wünschte und nur ihre nationale und municipale Existenz nicht aufgeben will. In diesem Sinne soll man sich in allen öffentlichen Örtern und Zeitungen aussprechen. Ungarn muss hinsichtlich Croatiens beruhigt werden, sonst haben wir mit unübersteiglichen Hindernissen zu kämpfen. Dies kann am besten und sichersten nur durch uns selbst geschehen. Die Ungarn müssen zu der Einsicht gebracht werden, dass Josipovich und sein Anhang keine Stützen für sie sind.

»Ich ersuche Sie ganzen Einfluss und Ihre bekante Thätigkeit zu gebrauchen um meinen Ansichten bei den Patrioten Eingang zu verschaffen. Benützen Sie daher diesen Brief nach ihrer Einsicht. Ich habe bisher bereits so untrügliche Beweise davon gegeben dass ich es mit meinem Vaterlande ehrlich, aufrichtig meine und der National Parthei wirklich ergeben und zugethan bin, dass ich diesfalls alle Betheurungen für überflüssig halte. Mache ich jedoch die Erfahrung, dass in diesem wichtigen Momente Meine Wünsche und Ratschläge unberücksichtigt bleiben, so erkläre ich Ihnen und Jederman ganz offen, dass ich

U hrvatskoj milenijskoj kulturno-historijskoj izložbi u Zagrebu 1925. (odio u zgradi Jugoslavenske akademije) bio je izložen i sag zagrebačkih ilirskih domorodkinja štono su ga 1843. bile izradile kao narodni dar F. baronu Kulmeru.

mich zurückziehen, und im Nothfalle auch einen anderen Weg einschlagen werde, den meine Überzeugung, dass das wahre Wohl meines Vaterlandes von den Interessen der Regierung unzertrenlich sei, werde ih weder dem unbesonnenen Treiben einer unerfahrenen Jugend, noch den leidenschaftlichen Wünschen der Gräuköpfe unterordnen.

»Mein Bewusstsein, mein guter Name, und das Vertrauen, was ich hier genieße, achte ich viel höher, als alle Beweise von Popularität und Anhänglichkeit, die übrigens nicht in den Živios bestehen, sondern darin, dass man mir dem die Verhältnisse am besten bekannt sind, und der es gewiss so aufrichtig und uneigennützig als Jemand mit seinen Vaterlande meint, Glauben schenkt und auch Folge leistet. Ich glaube dies, ohne unbescheiden zu sein, aussprechen zu können. Ich werde weder mich noch jene die uns schützen, einer Compromission aussetzen. Ich führe eine offene Sprache, werde Mann von Wort, und nie dazu einwilligen, dass höhere Zwecke kleinlichen leidenschaftlichen Interessen geopfert werden. Eine Parthei, wo jeder nach seiner Neigung handelt, hat keine Zukunft, keinen Bestand. Einer solchen Parthei will und werde ich nie angehören. Nehmen Sie meine Offenheit nicht übel, sie ist jedoch nothwendig, wenn wir noch länger einen Weg gehen sollen.

»Ich bleibe noch längere Zeit hier, da meine Gegenwart wohl hier nicht aber in Agram nothwendig ist. An Janko schreibe ich eben in dem Sinn, wie an Sie, und fordere auch ihn zur Mitwirkung auf. Runj. grüsse ich vielmal, besonders ihren Praeses. Leben Sie recht wohl und sind Sie überzeugt, dass ich mit wahrer Achtung bin Ihr ergebenster B. Kulmer«.

— Drugo sačuvano pismo Gaju nosi datum 19. siječnja bez oznake godine, ali moguće da je pisano upravo 1848. godine, koja bi se mogla ustanoviti pronalaskom citiranih novinskih članaka. I u ovom se pismu razabira procijep i kolebljivost Kulmerova između austrijskih i hrvatskih interesa. A interesantne su bečke mahinacije kojima je operirao kod Magjara. List u cijelosti glasi ovako: »Wohlgeborner Herr! Ihr bewuster Aufsatz fand hier Beifall, und wurde unverzüglich an Gfn. Desseffy nach Pest gesendet, damit er sobald als möglich im Budapesti Hiradó erscheine. Auch wird man darauf bedacht sein, dass derselbe in der deutschen Pester Zeitung und in der Nemzeti ujság aufgenommen werde. Man fand es dermalen noch für räthlicher, dass der Artikel ohne Aufsetzung Ihres Namens erscheine, da unter den gegenwärtigen Verhältnissen die Zeitungsdebatte, das eigentliche Meritum der Erörterung nur nebenbei besprechend, sich auf das viel leichtere Feld der Persönlichkeiten stellen könnte. Wünschen Sie jedoch, dass Ihr Name ausgesetzt werde, so äussern Sie sich darüber, und es wird keinen Anstand haben. Im Pesti Hirlap vom 16. Jänner ist die Fortsetzung des Kossutischen Artikels erschienen. Es ist nicht nur wünschenswerth sondern auch nothwendig, dass darauf geantwortet werde, und besonders hinsichtlich des ersten Theiles dieses Artikels, die insidiose und unrichtige Art und Weise mit der Kossut die croatischen Angelegenheiten bespricht, schonungslos aufgedeckt und vor das ungarische Publicum gebracht werden. Man erwartet, dass Sie nicht säumen werden Ihr begonnenes Werk fortzusetzen, und möglichst bald wieder einen Artikel liefern werden, der in eben dem Geiste, wie der frühere verfasst sein wird. Dies ist das sicherste Mittel die verschiedenen Verdächtigungen

und Verläumdungen, denen Sie ausgesetzt sind, zu Schanden zu machen und zugleich die dauernde Achtung aller wirklich gutgessinten Vaterlandsfreunde zu erwarten. Der Zustand der Dinge in Croatien muss eine Wendung bekommen, wenn unser armes Vaterland, unter den beständigen Agitationen nicht verbleiben soll und die nationale Parthei statt einer Quelle der Kraft für die Regierung zu sein, nicht nur Quelle immer neuen und neuer Verlegenheiten für dieselbe sein soll. Die Regierung kan in ihrem Wirken nicht Croatien vereinzelt berücksichtigen, denn sie kann und darf hinsichtlich Croatiens zuerst den ungrischen und dann den Standpunkt der ganzen österreichischen Monarchie nie aus dem Auge verlieren. Diesem Umstande muss es daher zugeschrieben werden, wenn manche an und für sich billige und unschuldige Wünsche der nationalen Parthei nur theilweise oder gar keine Berücksichtigung finden. Die Erfüllung derselben wird aber hauptsächlich noch dadurch erschwert, dass die nationale Parthei isolirt dasteht, und die für dieselbe günstigen Absichten und Verfügungen der Regierung in der Ausführung an dem Misstrauen, das selbst die National-Parthei setzt, scheitern. Dieser Zustand der Dinge muss daher vor allen einer Abänderung zugeführt durch eine Vereinigung mit der conservativen Parthei. Es lässt sich nicht läugnen, dass in der neuesten Zeit in Ungarn bei der conservativen Parthei einer bedeutende Umgestaltung der Ansichten bezüglich auf Croatiens Angelegenheiten und die National Parthei stattfindet. Den Beweis dafür liefern die Beschlüsse mehrerer Comitats Ungarns und die Art und Weise mit der die conservativen magyarischen Blätter unsere Angelegenheiten besprechen. Aus allen sieht der Wunsch und die Bereitwilligkeit der Conservativen heraus sich zu unserer und ihrer Kräftigung mit der nationalen Parthei zu vereinigen. Dies muss um so bereitwilliger angenommen werden, als ein wirkliches ungestörtes Gedeihen des Nationalsache nur so erwartet werden kann und die Regierung nur so in den Stand gesetzt werden wird, einen ausgiebigen und dauernden Schutz uns zu gewähren. Ich habe Ihnen über diesen für Croatien höchst wichtigen Gegenstand bereits mündlich meine Ansichten mitgetheilt, und ersuche Sie nun wiederholt in diesem Geiste zu wirken. Den gewissen Aufsatz der die Bestrebungen und Wünsche der National Parthei mit allen Verhältnissen offen darthun soll, ersuche ich Sie volle Aufmerksamkeit zu widmen. Dieses Actenstück wird und muss gute Dienste leisten und wird vollkommene Vereinigung mit der conservativen Parthei Ungarns nach sich ziehen. Wollen Sie gefälligst mir vorläufig alles mittheilen damit alles genau geprüft werden kann. Die Aufsätze in Budapesti Hiradó unter dem Zeichen Δ á horvat bonyodalma sind vom Gf. Anton Széchen. Ich wohne im wilden Mann, und mit Achtung Ihr ergebener B. Kulmer m. p.

Kolosalnoj ispovijedi Kulmerovoj koju je u ova dva pisma iznio svakako ne treba ni za današnjega čitaoca neki osobit komentar. Nego valja podcrtati, da se Kulmer nekako još početkom 1842. srcem odvojio od Magjara među kojima je bio započeo svoju karijeru, a u hrvatskim narodnjacima nazreo sada stranku koja radi za celokupnost Austrije i moć habsburške dinastije. Tako bi se bar mogla protumačiti ona stavka u pismu grofa Janka Draškovića Gaju 22. I. 1842. kada kaže: »Za tebe bit

će nova stvar, da mi Franjo K. iz Peštah odgovara, i sasviem se domo-rodцем izjasni: On radnje dušmana naših saobćuje i sasviem se domovini zaklinja, i baš klasičkih okom okolnost stvarih smatra — izlazi iz svega, da nešta reći moje, najviše pako motrenje Anarchie, koju licom vidi, njega okrenuše, i domoljublju drugo trenutje dadoše».

Vodeći upravu nad svojim očinskim imanjem u Šestinama upoznao je i nevolje narodne privrede, tako da je do u tančine poznavao političke i ekonomske prilike u svojoj domovini, kada je kao član ugarske dvorske kancelarije pozvan na znameniti požunski sabor god. 1847.—1848. Majlatha je međutim u kancelarstvu zamijenio Appony, čovjek jakog državničkog talenta, koji je bio upoznat sa svim osnovama o stvaranju savremenijeg zakonodavstva u Ugarskoj. Pogoršavanju prilika pridonijela je i smrt palatina nadvojvode Josepha, koji je bio vrlo koncilijantne i umjerene prirode. Njegov sin koji ga je u palatinstvu naslijedio, nadvojvoda Stephan, nije bio dorasao događajima, koji su počeli da se nižu. Ponajprije je sabor sazvan koncem 1847. u Požunu bio vrlo buran. Radikalni magjarski elementi pod vodstvom Košutovim nisu bili skloni sporazumu s vladom i sva Apponyijeva nastojanja pokazala su se uzaludna. Sabor je stajao pred raspustom, atmosfera je bila elektrizirana, a povrh svega toga došla je i uzbudljiva vijest o veljačkoj revoluciji u Parizu. Košut je u svojim vatrenim govorima tražio potpunu upravnu samostalnost Ugarske u odnosu prema Austriji. Austrijska vlada bila je neodlučna, sabor nije raspušten, a 13. marta 1848. izbila je u Beču revolucija. Banska čast u Hrvatskoj bila je u ovo ozbiljno doba upravo vakantna, i bilo je vrlo važno pitanje, tko će postati banom. Franjo Kulmer našao se u to doba u Beču. Njegov upliv na mjerodavnim mjestima bio je velik i njegovu se uticaju imade zahvaliti da je banom hrvatskim imenovan Josip baron Jelačić, obrštar u Glini. Vijest o imenovanju kurir je smjesta odnio u Zagreb. U isto vrijeme uspio je i Košut, da u Beču isposluje samostalno ministarstvo za Ugarsku. On je intrigirao i protiv imenovanja Jelačićeva, ali je tu naišao na odlučan otpor kneza Windischgrätza, koji je visoko cijenio Jelačićeve sposobnosti i njegov čvrsti karakter. Kao ban i vojnički zapovjednik Jelačić je u svojoj ruci zadobio dotada nečuvenu moć u Hrvatskoj. Nemoćuće je točno ustanoviti koliko se takav razvoj prilika imade zahvaliti samom uticaju Kulmerovu, a koliko opet sticaju ostalih prilika. Franjo Kulmer i Josip Jelačić od toga časa radili su u politici zajedno. Njihova je politika držala tako odlučan pravac, da se nije osvrkala na intencije ni bečke vlade pa čak ni na naređenja koja su dolazila sa strane dvora. Jelačić je na banskoj konferenciji stvorio zaključak, da se ne će pokoriti peštanskoj vladi, dao je da ga patrijarha Rajačić instalira kao bana. On je otvorio hrvatski sabor protiv izričite zabrane habsburškoga dvora. Onda je, doduše, lično pošao u Innsbruck (kamo je Dvor pobjegao iz Beča) da se opravda a kad se vratio, dočekalo ga je trijumfalno slavlje. Za kratko vrijeme Jelačić je odlučio da oružjem u ruci pođe protiv Ugarske i revolucionarnih Magjara. U svim tim sudbonosnim događajima bio je uz njega i Franjo Kulmer. Košut je proglasio Hrvate rebelima i tražio mobilizaciju od 200.000 ljudi i kredit od 42.000.000 za pokriće troškova, jer da je »magjarska domovina u opasnosti«. U zadnji čas učinjeni su i neki pokušaji posredovanja između ratobornih Hrvata i Magjara. Sam nadvojvoda Johann prezeo je jednu takvu misiju, ali bez uspjeha. U drugoj polovici jula sastao se Jelačić s ugarskim ministrom predsjednikom Bathányem u Beču, ali

i taj je sastanak ostao bez rezultata. 31 augusta zaposjeli su Hrvati Rijeku. 11 septembra Jelačić s 40.000 ljudi prelazi Dravu kod Varaždina i kreće prema Pešti. Pred Blatnim jezerom pokušao je palatin Stephan da kompromisom obustavi već započeta neprijateljstva, ali se i taj pokušaj slomio na odlučnosti Jelačićevoj. Poslije toga neuspjeha nadvojvoda Stephan položio je palatinsku čast i povukao se u Njemačku. Događaji su pošli svojim tokom. Nakon prvih okršaja, došlo je vijest, da je u Beču izbila revolucija i Jelačić skreće prema Beču, da se u odsudnom času nađe pred njegovim zidinama. Windischgrätz postaje vrhovni zapovjednik austrijske vojske. Dvor bježa sada u Olomuc. Nego Hrvati su se osjetili povrijeđeni, što je Jelačić postao podređen Windischgrätzu, ali Jelačić ipak vrši bez prigovora svoju vojničku dužnost i potuče Magjare kod Švehata, a 2 novembra ušle su njegove pobjedonosne čete u Beč. 2 decembra 1828. zahvalio se Ferdinand V. na prijestolju, a carem je postao osamnaestgodišnji nadvojvoda Franz Joseph I.

Obzirom na velike zasluge, što su ih Hrvati stekli za dinastiju, Franz Joseph I. imenovao je Franju barona Kulmera ministrom bez lisnice, da u svojoj blizini, kako se mislilo, imade i zastupnika hrvatskih interesa. Tako je Kulmer postao članom ministarstva Felixa Schwarzenberga. U isto vrijeme imenovan je i Jelačić guvernerom Rijeke s okolicom, a nadalje i čitave Dalmacije. Po svojim nazorima bio je Schwarzenberg kruti austrijski centralist, te za posebne težnje pojedinih zemalja monarhije nije imao ni smisla, ni razumijevanja. Njemu nasuprot Windischgrätz je bio federalista, svoje vrste, dakako. Kada je jednom zgodom Schwarzenberg pred njim govorio o Češkoj, kao o austrijskoj pokrajini, Windischgrätz mu je oštro uzvratilo: »Češka nije pokrajina, Češka je kraljevina!« I kod izrađivanja oktroiiranog ustava za cjelokupnu Habsburšku monarhiju došla je protivnost među spomenutim ličnostima do jakog izražaja. Windischgrätz je odmah na početku istaknuo da centralistički ustav smatra neprovedivim. 12. decembra izašao je carev akt, supotpisan i od Franje Kulmera, u kojem se hrvatskom narodu izražava zahvalnost za pokazanu vjernost, a daje mu se i uvjerenje o osobitoj carevoj milosti. S tim aktom došao je Kulmer u Zagreb i tu je doživio velike ovacije. Sada su, čini se, gospođe iz zagrebačkog aristokratskog društva istom došle u priliku da mu poklone onaj narodni dar iz 1843., skupocjeni sag, što su ga same izradile.³ Kulmer ga je radi velike vrijednosti njegove kasnije poklonio muzeju. Windischgrätz i Jelačić spremali su međutim zimsku vojnu na Ugarsku. Vojske njihove počele su uz boje strane Dunava prodirati u zemlju protivnikovu i nakon nekoliko krvavih bitaka ušle su 5. januara 1849. u Budimpeštu. Windischgrätz je pokušao sada — kako je to odgovaralo njegovoj kompromisnoj prirodi — da pregovara s pritješnjenim Magjarima. On je vodio razgovore s mnogim prvacima magjarske konzervativne stranke (Almasyjem, Majláthom, Szerencsyjem i drugima). Ali ministar predsjednik Schwarzenberg bio je daleko radikalniji: on je htio najprije da se unište revolucionarne vojske, a da se uspostavi Ugarska u prijašnjem obliku, nije mu bilo ni na

³ Im December 1848 kam Kulmer nach Agram und kehrte am 30. XII. 1848. nach Ollmytz zurück. Während dieses kurzen Aufenthaltes in Agram, wurden ihm manifestationen Ovationen dargebracht — vielleicht wurde ihm auch damals jener kostbare Teppich verehrt, welchen die Damen der Agramer Gesellschaft selbst angefertigt hatten und welchen Kulmer später dem dortigen Museum spendete. (Isp. cit. Obiteljska historija iz 1901.).

kraj pameti. Jelačić je u svojim pismima Franji Kulmeru dao izražaja svome ogorčenju poradi Windischgrätzove popustljivosti, ali kao vojnik nikada nije pred potčinjenima kritizirao njegove postupke. Hrvati niti su bili zadovoljni prisilnom Jelačićevom neaktivnošću u Pešti, niti time da on kao hrvatski ban igra ulogu podređenoga generala. Kulmer je dao inicijativu za to, da se Jelačić imenuje vrhovnim zapovjednikom južne vojske, koja je obuhvaćala i Srbe u Vojvodini, ali Windschgrätz ga nije puštao od sebe, nadajući se da će Magjari, kad su već izgubili glavni grad, popustiti. Dogodilo se, međutim, obratno. Magjarska je vojska u nekoliko bitaka razbila srpsku ustašku vojsku u Vojvodini, a i u Erdelju je postigla znatne uspjehe. Sada je Windischgrätz morao da se odluči na energičnije vođenje rata. Ali sada je već bilo prekasno. Magjari su se već toliko osilili, da su potukli Windischgrätz, kojemu je nakon neuspjeha oduzeto vrhovno zapovjedništvo. Jelačić je sa svojim korom otišao u Osijek, da ovdje zajedno sa Srbima organizira novu armiju. 14. aprila 1849. proglasio je ugarski sabor potpuni raskid s Habsburgovcima, a vlast je uzeo u svoje ruke Košut. Za vrijeme zimske vojne u Ugarskoj izradilo je ministarstvo Schwarzenbergovo novi ustav, a Franjo Josip I. naglasio je u svojoj proklamaciji austrijsko državno jedinstvo i svoju volju da čuva sjaj svoje krunice. Kulmer je dobio tu nezahvalnu zadaću da uznastoji, kako bi se želje Hrvata zadovoljile u okviru austrijskog državnog jedinstva. Ta je zadaća, naravno, bila nerješiva, jer su Hrvati tražili svoju vlastitu državu u sklopu austrijske carevine. Schwarzenbergovo centralističko ministarstvo nije bilo raspoloženo da tim hrvatskim željama udovolji. Kulmer je također sudjelovao pri izrađivanju toga kod Hrvata omrznutoga ustava, tako da je i na njega pao odij. Zagrebački »Slavenski Jug« piše u broju od 10. marta 1849.: »Kako je mogao barun Kulmer kao Hrvat potpisati akt, koji i kod nas treba da važi i da se prima, koji već imamo otprije svoj posebni ustav, akt, kojim se otkida od nas Vojna granica i okiva lancima? Akt, kojim se uništava naša autonomija i naše institucije, kojim se ukida banski savjet?« Budući da se u Hrvatskoj podiglo naročito ogorčenje radi ove odredbe ustavne, po kojoj se Vojna granica imala odijeliti od građanske Hrvatske, odlučili su mjerodavni bečki krugovi, da bar tu želju hrvatsku ispune, te da sjedine Krajinu s Hrvatskom i da u tom smislu izmijene ustavne odredbe. Banski savjet nije htio da objavi novi ustav i tražio je, da o njemu ponajprije raspravi hrvatski sabor. U to dođe vijest o velikom porazu Windischgrätzovu u Ugarskoj i austrijska vlada odluči da pozove u pomoć Ruse. Magjari su išli u susret katastrofi kod Vilagoša. Austrijanci su objesili sve kolovođe pobune, koji su im god pali u ruke, poništili su ustav Ugarske i uvrstili je u sklop austrijske monarhije kao i sve ostale zemlje. Centralistička misao, za koju se s osobitim zanosom zalađao Bach, sada je pobijedila. Osnovan je i državni savjet kao organ sa savjetodavnim pravom i direktno kralju podređen. Članom toga savjeta imenovan je doskora i Franjo Kulmer. Godine 1851. ukinut je čak i martovski ustav iz godine 1849. i zacarila se potpuna reakcija. Franjo baron Kulmer morao je da doživi, da se sve njegove želje briskiraju. On je svojom popustljivošću izgubio povjerenje Hrvata, a vladi opet nije bio dovoljno pouzdan, i tako je taj talentirani čovjek postao naprosto suvišan. Njegovi su živci bili rastrojani i on je morao da ode u neko kupalište u Tatri da se malo oporavi. U aprilu 1852. umre Schwarzenberg. Kulmer se vraćao i svojoj šogorici na imanje Sv. Gotthard kod Graza. Smrt Schwarzenbergova teško je na njega uticala, a

njegova se bolest teško pogoršala: bila je to paraliza. On je morao da napusti državnu službu. Napuštajući službu odlikovan je još od cara ordenom željezne krune I. reda. Nastanio se stalno u Beču, imao je lijep stan na Kohlmarktu, ali katastrofa se naglo približavala. Jednoga ljetnog dana g. 1853. stao je pred njegovim stanom fijaker, da ga odveze u ludnicu u Währingerstrasse, koju mu nije više bilo suđeno da ostavi. O tom događaju obavijestili su i njegovu majku, koja je stanovala u Zagrebu. Ona je zaprepaštena doputovala u Beč, ali je sve bilo prekasno. Sam Kulmer bio je potpuno apatičan, njegove umne sile bile su u potpunom raspadanju. Već 10. novembra 1853. oslobodila ga je smrt toga nesretnog stanja. U Beču se pričalo, da je nesretni Kulmer u napadaju akutne manije skočio sa drugog sprata ludnice, ali se prava istina o okolnostima njegove smrti nikako nije mogla doznati. Pokopali su ga u Beču na Währingškom proplju, a mati mu je podigla lijep nadbrobni spomenik, koji je na prednjoj strani nosio ovaj natpis, koji glasi u prevodu s njemačkoga:

Majka
svome sinu
Franji barunu Kulmeru
c. i kr. komorniku, tajnom i državnom savjetniku
umrlom 16. novembra 1853. u 47. godini života.

Na postranoj lijevoj plosi stajalo je: »Hrvatska, njegova domovina«, a na desnoj: »Ministar u godini 1848.« To je groblje već davno zanemareno i napušteno; gdje su nekoć bili grobovi danas su kuće. Interesantno je napomenuti, da su mnoge krupne ličnosti iz godine 1848. završile svoj život u paralizi, tako sam slavni Jelačić, pa grof Stadion, Széchényi, a Schwarzenberga je samo iznenadna smrt spasila slične sudbine.

Život Kulmerov protekao je u teškom i neumornom radu, koji je njegove živce konačno morao slomiti; kao odvjetak jedne od najstarijih i najuglednijih aristokratskih obitelji u Hrvatskoj, iako odgojen u njemačkom duhu, uvijek je ljubio na svoj način Hrvatsku i uz bana Jelačića bio jedna od najistaknutijih i najmarkantnijih ličnosti sudbonosne godine 1848. Kako god je njegov konac bio tragičan, sudbina ga je ipak poštedjela od razočaranja, koja je doživio Jelačić, i koja su mu podgrizla život.

Razvitak svih događaja u godini 1848. koji se tiču Austrije, Hrvata i Magjara upravo se plastično vidi i iz Kulmerovih pisama Jelačiću, a teku hronološkim redom od kraja marta do konca decembra 1848. Obzirom na njihovu veliku historijsku važnost, iznijet ću ih u originalu, na njemačkom jeziku, ali pripominjem da je to prepis koji je sačinjen očito još pedesetih godina XIX. stoljeća. Ostaje još neriješeno, da se utvrdi, zašto je sačinjen taj prepis i čija ga je povjerljiva ruka pisala. Neka od ovih pisama upotrebio je i prepisao u svoje na francuskom jeziku pisane memoare FML Joseph Baron Neustädter (1796.—1866.), (u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici sign. R 3289), ali mu ipak iz ove zbirke nedostaju br. 3.—8., 10.—14., 23.—29. te 31. i 32.

I.

W i e n am 30. März 1848.*)

Lieber Freund!

Den Augenblick erhalte Dein Schreiben. Da ich in der Zeit sehr gedrängt bin und vielleicht diese Nacht nach Pressburg¹⁾ werde reisen müssen,

*) Jelačić i njegovo imenovaje banom. Dvadesetipetoga ožujka 1848. bio je vrlo buran. Tog su se historijskog dana odigrali u zagrebačkom »Narodnom Domu«

so verzeihe meine Eile. Vor Allem meinen aufrichtigsten Glückwunsch. Es ist mein und aller redlichen Patrioten Wunsch durch deine Ernennung zum Banus erfüllt worden, und wir hoffen unter Deiner Leitung die schweren und kritischen Zeiten glücklich für das Wohl des Landes und des Königs zu überstehen. Auf mich kannst Du rechnen. Meine geringen Kenntnisse und meine kleine Erfahrung stelle ich zu Deiner Disposition. Nur durch ein enges Aneinanderschliessen können wir uns halten. Auf deine Fragen antworte ich Dir im Allgemeinen, dass in den dringenden Zeiten, welche wir jetzt leben, es von der grössten Wichtigkeit ist, dass Du mit Beseitigung aller Ceremonien Scrupln,²⁾ Dir vor Allem die Kenntniss von der wahren Sachlage

presudni događaji za hrvatski narod. Velika narodna skupština sastavila je peticiju kralju, kojom je zahtijevala povratak slobode i potvrdu graničarskog pukovnika Josipa Jelačića hrvatskim banom. Ovi se događaji redali u Zagrebu silnom brzinom, nosilo ih je poput vihora pred teškom olujom narodno oduševljenje. Ilirci su bili gospodari položaja. Gaj, Kukuljević i drugi, govorili su narodu o novom dobu, o pravu Hrvata na samostalnost, na slobodu. I dok se na zagrebačkoj Harmici slavilo slavije, strepio je narodni ljubimac ban Jelačić u banskoj palači za sudbinu svoje domovine. Budno je pratio pisanje zagrebačke štampe. Kao novi državni poglavar uticao je apsolutno na novine, jer je želio onemogućiti štampanje nepoćudnih vijesti. Nabavio sam slučajno u jednom bečkom antikvarijatu pisance koje je Jelačić toga dana upravio uredniku »Agramer Zeitung« Stauduaru. Pisano je u silnoj brzini na komadu običnog papira i glasi na njemačkom jeziku:

»Lieber Stauduar! Es scheint mir nicht angemessen, dass es morgen schon wegen der Banus Wahl (ovu je riječ Jelačić precrtao i stavio iznad nje »Ernennung«) in die Blätter käme; ich ersuche Sie daher mit H. v. Gay einverständlich zu handeln; und ihm auch sonst anzuhören. 25/3. 1848. Jellachić«.

Ban ga je jednostavno savio i zapečatio crvenim pečatnim voskom, posluživši se pri tom malim pečatnikom sa svojim porodičnim grbom.

A. E. Brlić

Isp. i članke: dr. R. Horvat, Kako je Jelačić postao banom hrvatskim (»Prosvjeta«, Zagreb 1906.) — dr. F. Šišić, Kako je Jelačić postao banom. (»Jugoslavenska Njiva« VII, 2, str. 169. Zagreb 1923.) — Gaj je posredovanjem grofa Nugenta bio iza februarske revolucije (24. III. 1848.) predstavljen u St. Grazu Erzherzog Johannu kojemu je predložio da se Jelačić imenuje banom. Događaji oko toga odigrali su se upravo revolucionarnom brzinom. Gaj je išao u stvari Jelačićevoj i u Beč, bio ondje i na sveslavjanskoj skupštini (isp. u »Novinama« 25. III. 1848. proglas bečkih Slavjana, kojim se narod Slovjanskoga Juga apostrofira da se okupi oko Gaja), te se onda vratio u Zagreb gdje je onda 25. III. održana velika narodna skupština poznata sa svojih 30 točaka (vidi ovdje bilješke br. 7 i 8).

¹⁾ Pressburg t. j. Požun u Ugarskoj, blizu Beča, u to vrijeme (još od turske okupacije većeg dijela Ugarske) saborni i krunidbeni grad Ugarske i Hrvatske kamo se Kulmer navraćao da motri politički razvoj kod Magjara. 13. III. buknuo je revolucija u Beču, 15. u Pešti, i prvi je njen zahtjev bio ukinuće censure za štampu čemu je sabor odmah udovoljio. (Požun se kao glavni slovački grad zove danas Bratislava.)

²⁾ Aluzija na bečku sredinu iza veljačke revolucije u Francuskoj 1848. Bečka i austrijska revolucija zbila se je u ožujku. Otsad se u historiji prije kapitulacije Metternichova režima zove razdoblje »Vormärz«. Razabira se vajkanje aristokrata koji žali za prošlim no i rezonovanje realna političara. Pometenost poradi nenadanih događaja bila je očita kod svih tadašnjih savremenika. Zato Ivan Perkovac (1826.—1871.) u svojem zapamćenju »Iz bojnoga odsjeka« (izd. »Matice Hrvatske« Pripovijesti, str. 214, u Zagrebu 1905.) dobro kaže: »Događaj god. 1848. ne će nitko valjano shvatiti i razumjeti, tko ne uvaži golemo komešanje različnih, dapače i protivnih ideja, koje se u ono doba na dvije strane križahu i pobijahu. Godina je 1848. prenaplo na nas navalila; tadašnji pokret nije bio neposrednim rezultatom prvašnjega nam političkoga života. Demokracija i federalistične ideje navalile su na nas iz nebuha, pa su se s jedne strane morale boriti s ostacima feudalne aristokracije, a s druge strane sa starim državopravnim nazorima. Ideja narodno-državne samostalnosti morala se je nagadati s dinastičkim interesom i s vojničkim tradicijama. Ovako su po naravi svojoj konzervativni staleži ponavljali samo rieči i izraze tadašnjega vremena, a od ozbiljnih zahtjeva i posljedica demokratičkoga principa vrlo su zazirali, a u potaji i protivili se velikom energijom i lukavošću«.

der gegenwärtigen Dinge verschaffst, was nur im Centro nemlich hier in Wien möglich ist.

Ich habe gehofft, dass Du nach Deiner Ernennung augenblicklich herumreisen wirst, da ich Dreihann³⁾ dringend bath, Dir so zu schreiben. Mache Dir keine Sorgen mit dem Schreiben an Irgendjemand; damit richtet man nichts aus. Die Ereignisse drängen zu sehr. Wir leben in solchen Zeiten, wo die alte Etiquette und Formen nicht hinreichen,⁴⁾ und man damit zurückbleibt. Also lege Alles bei Seite und komme ohne Dich irgendwo aufzuhalten gleich nach Wien, wie Du immer hier ankommst und wohnst, darum kümmert sich jetzt Niemand. Nur persönlich kannst Du was Du brauchst hier durchführen. Deine Energie und Dienstfähigkeit wird man nach der Schnelligkeit Deines Handelns hier beurtheilen. Deine Ernennung wurde, ohne dass Jemand in den höchsten Kreisen auf Dich gedacht hat, in 3 Tagen durchgeführt. Hiedurch ist den Pressburger Combinationen⁵⁾ ein starker Streich durch die Rechnung gemacht worden. Die Gegenbestrebungen von dieser Seite kamen schon zu spät. Fürst Windischgrätz⁶⁾ hat heute schon gefragt,

³⁾ Dreihann, adjutant. — Iz ove pa i druge njemački vođene korespondencije (n pr. i unutar Jelačićeve obitelji) vidi se koji je jezik bio tadašnjem plemstvu u Hrvatskoj najprisniji. Austriji je pogodovao ugarsko-hrvatski spor i bilo je oportuno iskoristiti hrvatski narodni preporod i pokret. Uostalom, što se tiče njemačkog jezika, i rodene dvije Gajeve sestre dopisivale su se daleko do u pedesete godine XIX. st. njemački. A kad je nastupio francosefinski i Bachov apsolutizam mnogima je odlanulo iz njemački nastrojenih društvenih krugova u Hrvatskoj.

⁴⁾ Ruše se i stare ceremonije i mnoge dotad neprikosnovene društvene pa i pravne (feudalne) forme. Nadiranje građanske ideologije i liberalizma bilo je naglo i silno. Austrija je začas trebala proživjeti ono što Francuska iza 1789. i 1830.

⁵⁾ Tiče se Magjara dotično kr. ugarske vlade kojoj je bečka Kamarila (zakulisna dvorska grupa) preduhitrila Jelačićevim postavljanjem za hrvatskoga bana.

⁶⁾ Alfred Candid Ferdinand Reichsfürst von Windisch-Grätz (* 1787. u tada još austrijskom Bruxellesu, † 1862. u Beču). Odrasao je dijelom na očinskim imanjima u Češkoj, dijelom u Beču, od 1804. u austrijskoj vojsci, a te je godine proglašen i za Reichsfürsta. U vrijeme napoleonskih ratova pade u sužanjstvo, no bude otpušten, a 1809. nastavio je vojevanje, konjanički; 1812. u protunapoleonskom zanosu zatraži otpust, ali se 1813. vratio u vojsku kao Oberst-Lieutenant te iste godine postao pukovnik sa mnogo slavni ratničkih zgoda i promjena koje je nastavio i 1814., slaveći slavje u Parisu s ruskim velikim knjazom Nikolajem u sjenci milosti i pažnje cara Aleksandra I. Iza bečkoga kongresa zastupao je pak svoga carskoga gospodara u Turinu pri novom ustoličenju Karla Alberta, sardinskoga kralja (kojemu je pak 1848. vratio posredstvom predstraža Mauricijev orden!). 1826. General-Major, i t. d. 1830.: orden Zlatnoga Runa, 1833. Feldmarschall-Lieutenant i divizionar u Pragu, a od 1840. do 1848. glavni komandujući general u cijeloj Češkoj. Bio je odan poštovalac staroga Radetzkgoga, koji je tražio za italijanska okupirana područja sve više austrijske vojske, sluteći opasnosti koje su 1848. postale stvarnost. Jednako je Windisch-Grätz bio specijalista za nadzor nemirnih Poljaka i već nesigurnih Čeha. Još 1847. osjetio je šta se sprema, te je na svoju ruku, znajući za kočnice austrijskoga birokratizma, opremio tvrđave u Češkoj zalihama hrane. Upravo ožujka mjeseca 1848. našao se u Beču (zbog otpremanja jedne izvidničke vojske na francusku granicu), kad ga ostanci carske Kamarile tokom sloma daljih mjeseci počeo snubiti da se prihvati — diktature. No sam termin diktator bio mu je kao žučljivom monarhistu veoma odiozan, te je nađen termin »mit allen Vollmachten ausgerüstet...« Doista je Windisch-Grätz ušao u ulogu diktatora, nastanio se u carskom Burgu u Beču i pokušao da održi carsku vojnu silu intaktnom. Ali osim carske residencije morade se obazirati i na Italiju kao i na jugoistočne pokrajine Habsburške Monarhije. Tako je bio Windisch-Grätz u prilici da sudjeluje pri naimenovanju oberštara barona Jellachicha za hrvatskoga bana. U međuvremenu je obrazovano ustavno ministarstvo, no demokratima je osoba Windisch-Grätza bila trn u oku. U maju je smatrao da je potrebniji u Češkoj nego u Beču, naročito zbog sveslavenskoga kongresa u Pragu (2. junijski i dalje) protiv koga je nastupio nepritajivanom mržnjom, protuakcijom i provokacijom građanskoga rata, tako

wo Du den bist? Freund, die Monarchie ist in Gefahr, hier nur bekommst Du über Alles Aufschluss und die Richtung für den Weg, den Du zu gehen hast. Du kommst in eine interessante hochrichtige (Epoche) Periode, wo Du dem Vaterland und Thron gestützt auf das Vertrauen der Nation wichtige Dienste leisten kannst. Unsere aus mehreren 100 Individuum bestehende Deputation⁷⁾ hat mit Musik und unter allen möglichen Begrüssungen und

da je njegovu krivicu moralo ustanoviti i samo bečko ministarstvo povodom nemira u Pragu od 12. junija dalje. Ministarska komisija tražila je odalečivanje Windisch-Grätza. No on se ponio slično kao kasnije Jelačić; oslanjajući se na vojnu silu nije htio sići s vlasti nego je pacifikovao Češku. Od polovine junija 1848. do početka oktobra Windisch-Grätz se bacio na savladavanje Beča. Zaprijetio je da će se proglasiti nezavisnim, ako ministarstvo ne bude moglo postati gospodarom situacije. U vrijeme, dok je carski dvor boravio u Innsbrucku dopisivao se s caricom Marijom Annom, nukajući je, da nipošto ne popušta. Tražio je, dakako, za sebe neograničene carske punomoći. Kad se dvor na zahtijevanje ministarstva početkom kolovoza ponovo vratio u Beč, Windisch-Grätz je proturio za generaladjutanta caru kneza Josepha Lobkowitza i postavio »maksimalnu liniju« iza koje ne bi smjelo više biti popuštanja revolucionarima. On je onaj koji je caru svjetovao osiguranje Schönbrunnna jednom brigadom i novo smještanje dvora u Olo-moucu te je sprečavao daljnji odlazak vojske iz Češke u Italiju, kako je tražio vojni ministar grof Latour. (Isp. podatke kod Wurzbacha, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 57. Theil, Wien 1889. p. 1.—19.)

⁷⁾ Autobiografija Mije Krešića (Zagreb 1898. str. 85.) klasičan je izvor negdašnjeg suvremenika, koji izvršno popunjava ovu korespondenciju:

»Pripravljao se ozbiljan rad i rat, a bilo je dan na dan uzrujavajućih viestih i zanimivih momenata po svoj domovini, a poglavito u Zagrebu, kao gradu na čelu narodnoga gibanja. Prije svega toga, odmah na početku pokreta u ožujku, bje zaključeno u narodnih krugih, da ima u Beč poći deputacija pred lice cesara i kralja Ferdinanda, da traži pravice. I iz Karlovca pođoše mnogi u taj monstre-odbor, a među timi bijah i ja. Oduševljenje rastijaše sve to većma, da i najveći skupci i cincari darivahu u svrhu narodnoga ustanka, oružja svake vrsti, dragocienosti i novaca obilno. Sliku ove episeode nebih si bio zapamtio točno, da ju nisam bio nacrtao u jednom pismu kako sledi.

Zagreb, 24. ožujka 1848.

... Javljam ti evo, da smo sretno oko šeste ure u Zagreb prispjeli (čitav dan vozili smo se iz Karlovca u Zagreb) i odmah u dvoranu (t. j. ilirski klub) otišli, gdje se je mnogobrojni sviet bio skupio. Ugodno je to na nas djelovalo, gdje vidismo sve mladiće i stariju gospodu u surkah. Uz dugu ulicu iduć, sreli smo oboružanu legiju djaka, koji su se sa muštre vraćali. Među stotinami crvenkapa opazio sam i našega Karlovčanina Simića, koji je bubnjar djačke straže bio. Gaj je u istu večer iz Beča naglo došao i donio velevažnih viestih. Istom stupismo u taj naš sjajni domorodni hram, ali čitavo društvo iz doljnjih reštauracijah i hodnika vrvu u veliku krasnu dvoranu, gdje je bila na sedmu uru dogovorena skupština. Sve je bilo dubkom napunjeno i galerije pune. Gromoviti »Živio« zaori, kad Gaj stupi u sobu. Sve zamukne i očekiva znatiželjno, šta će sada čuti. Da je Gaj bio dobar orator, to smo znali, ali ga mi Karlovčani još nismo bili čuli i s toga nas je tim većma zanimalo slušati ga. Moram reći, da je milina čuti onakovu čistu besjedu, kako ju bar ja iz ustih hrvatskih tako krasno nikad čuo nisam. Gaj javio je skupštini da ide pred kralja. Oni vele, da tu nema više govora samo o narodnom jeziku, o narodnosti ili još kakvih neznatnih reforma, jer da to već sve fait accompli, nego treba proklamirati i ostale nezavisnosti od Magjara izraditi i doći u Beč sa gotovimi zahtjevi, koji će se, kako se za stalno nadamo, od Njegova Veličanstva odmah potvrditi. Tako da govore u Beču i da se dvor ufa, da će Hrvati sa svojimi željami što skorije doći.

Naši bečki domorodci vele, da se Hrvati moraju staviti na čelo slavjanskoga gibanja, te da su poslali u Zagreb jedan proglas s mnogimi podpisi, kojim nas uvjeravaju za svaku moguću podporu. Oni, da imaju u tom poslu podpuno povjerenje u jedan odbor, koji bi sastojao iz ovih triuh licah: Ambroza Vranicanija, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića i ako skupština misli pridodati još i nekoliko osobah svoga povjerenja. Među podpisanima jesu Česi, Poljaci, Moravci, Kranjci i Hrvati, među posljednjimi i grof Albert Nugent. Do tri tisuće Slavjana, da će nas na kolodvoru dočekati. Taj proglas čitao je barun Dragutin Kušlan. Odmah zatim ustade grof Vojkfy vitežkim držanjem i progovori junačkim glasom: Mila braćo! Ja ne ću držati dugačak govor, nego vam velim kao Hannibal: »Aut vincere aut mori« (urnebesno Živio! iz svakoga kuta), zato moja braćo, kako

Reden, ihren Einzug in die Stadt gehalten. Die 30 Punkte⁸⁾ sind überspannt, wir werden sehen. Als Demonstration gegen Ungarn ist die Sache recht gut.

čujem, da naša protivna stranka potajno pripravlja oružje u Kazini — pošljimo k njima jedan odbor, koji jim neka izjavi, da ako je njima sbilja do pomirenja stalo, da neka za 24 sata predadu kazinu i neka se s nami u dvoranj sastaju, inače neka sami sebi pripišu sve posledice. Na taj vatreni govor odvrati mu Gaj: Ja visoko cijenim žarko domoljublje grofa Vojkfyja i osviedočen sam o plemenitom njegovom i hrabrom srcu, nu neka mi dopusti, da nisam toga mnienja, budući mislim, da će k pomirenju biti bolji put, ako mi sa pravoga kršćanskoga gledišta za ljubav i slogu njima pružimo bratsku ruku, da pošaljemo k njima u kazinu jedan odbor s prošnjom za izmirenje, ali prošnjom velikodušnom — onakovom, kako onaj prosi, koji svoju jakost čuti i zna, da bi mogao protivnika smrviti, nu kao pravi domoljub prije ga još moli i to posljednji put moli — jer nam se neće uvijek i neprestano za pomirenje prositi itd. Za Gajem pojavi se Juraj Pisačić, pristaša magjarski i tu sve zamukne, što će on reći? Bio je duboko ganut tim historičkim prizorom, te ga je bilo slabo čuti, nu on reče: da je uvijek bio za hrvatski jezik (mjesto latinskoga) itd., ali se na to sa galerije vikalo: mi nevjerujemo praznim riječima, nego hoćemo dokaza, dokaza! Gaj mu odgovori, da mi svi iskreno gojimo želju, da se pomirimo. On vjeruje, da g. Pisačić priznađe plemenitost naše težnje, ali da on to od ostalih članova magjarske kazine nikako vjerovati nemože, akoprem nekoji od njih takodjer nose hrvatske kokarde. On da je pripravan sve učiniti što je moguće, da će — i klečeći u ime narodne — reče prositi jih za složni rad u ovako ozbiljno doba. On pruži ruku Pisačiću i poljube se (gromovito živili!). Mladići digoše obadvojicu u vis, da se tako u očigled svih prisutnih još jednom pobrate. Odmah zatim bje jedna deputacija odpravljena u magjarski kazino. Medjutim govorio je Ivan Kukuljević, iz županijskih skupština poznati glasoviti govornik, izražjuć radost, da je bio svjedokom ovog uzhićenog prizora, te žaleć samo, da toga prizora nije mogla sva Hrvatska vidjeti itd. Pisačićeva gospoja darovati će djačkoj četi liepu zastavu za dokaz njegova probudjenoga domoljublja. Za mali čas povrati se odbor, kojega je vodio Gaj i u kojem bje više Karlovčana. Došli su s njima iz kazine obadva baruna Raucha, Karlo Jelačić i Aurel Kušević i više njihove gospode, kojih nepoznajem. Opet je govorio Gaj, koji je bio duša čitave skupštine; govorio je prekrasno da je svakoga dirnulo. Prvi za njim očitova se od kazinskih članova Karlo Jelačić, veleć, da se nije nikada do danas, do ovoga časa mogao osvjedočiti, da narodna stranka za slobodom teži i na njem se je moglo opaziti, da je izvanredno ganut. Proklinjao je neslogu u narodu i zaklinjao se, da će odsad biti tijelom i dušom naš i s nami vojevati za slobodne institucije. (Živio do neba.) Barun Levin Rauch u kratko reče: da su on i njegova stranka uvijek bili za narodnost horvatsku, a ne ilirsku i da je on privržen svojoj domovini, al da želi ostati pod svetom krunom ugarskom. Aurel Kušević izrazi se u istom smislu. Pol noći bješe se primaklo i pošto je na galeriji bila nesnosljiva sparina a mi od vožnje čitavoga dana utrudjeni, odosmo kući, nu čuo sam drugo jutro, da se je Jelačić odmah izbrisao iz kazine i u dvoranu upisao, a barun L. Rauch da pružene ruke Gajeve nehtjede primiti očitovav, da će si stvar još dobro promisliti. A. Kušević je istoga mnienja i reče, da su Magjari jedini koji su slobodu uzdržali, i da nije magjarske opozicije, da bi se naše pravice već bile ukinule. Gaj mu je tumačio, kako on shvaća pravu slobodu i pravice čovječanstva kao da je Lamartine, nu činilo se sve uzalud. Opazilo se da premda su se kazinski članovi vrlo ponosno držali, da jim je ipak ova narodna skupština i veliki entuziazam imponirao, pošto u njihovim turopoljskim privrženicima toga nije bilo.

Drugi dan smo mi Karlovčani u našoj purgarskoj uniformi pravili visite po Zagrebu i bili valjda ovdje prvi representanti karlovačke garde. Čujemo svuda po gradu, da će oberštar Joso Jelačić, u Glini biti proglašen za hrvatskoga bana. Danas su ovdje izabrani, koji će s deputacijom u Beč. Raznio se je glas po Zagrebu, da su Karlovčani jurišali Zeughaus i uzeli oružje, nu ja toga nemogu vjerovati, jer nerazumijem zašto i u koju svrhu, kad je svaki gradjanin oboružan. Magjarski pristaše, koji neće da se pomire — sele se u Magyar-Orszag budući da vide ovdje veliku pogibelj za svoje težnje. Sutra u subotu biti će na Harmici veliki meeting, gdje će se želje naroda čitati i tiskane dieliti. Tražiti će se: sjedinjenje Dalmacije i Krajine sa Hrvatskom, hrvatski jezik za sve učione, svake godine sabor kraljevine Hrvatske u Zagrebu uz zastupanje svih stališa, jednaka prava, jednaki tereti, podignuće banke narodne, povratak naših glavnica, kojim je dosad Ugarska upravljala. Sutra, ako Bog da, idemo svi na put, a dielit će se po svih mjestih njemački prevodj naših narodnih zahtieva.

U Beču, 30. ožujka 1848.

... U Gradcu smo od množine ljudi bili dočekani i do gostione dopraćeni, gdje su

In Ungarn sieht es schlecht aus, das neue Ministerium⁹⁾ ist zwar bestätigt, doch glaube ich, seine Wirksamkeit wird Nulle sein. Das Ende wird

nam kroz celo vrijeme počasno stražili djaci. Posjetili smo sveučilište, gubernera, staroga grofa fzm. Nugenta i generala Živkovića, koji su nas svi ljubezno primili. Nama na čast poslali su građani taj večer vojničku bandu, koja je same slavjanske komade igrala i nas iz našega glavnoga stana »Zum Elefanten« dopratila do gradske Ressourse, gdje je za cijelo naše društvo bila bogata večera pripravljena. U Gradcu kao i celim putem nisu jošte nikad vidjeli takove deputacije, zato su nas u Gradcu i svuda gledali kao kakvo čudo. Nas karlovačke purgere drže za marine soldate, jer nam je uniforma modar frak sa crvenimi našivi i žutimi gumbi, kako to pomorski vojnici nose. Pitahu nas: Kommen sie von Venedig? Was gibt es Neues in Italien? — U Bruku a. d. Mur dočekala nas je štajerska garda sa svojom bandom i pozdravila govorom. U Badenu smo isto tako liepo primljeni pod vodstvom mladoga vrlo inteligentnoga Zengevala, kojega rod i kuća je jedna od najodličnijih u domorodnom krugu. Na viećnici u Badenu bili su hrvatski barjaci razviti, isto tako na više kavanah i gostionah u slavu »der tapferen Kroaten«. Jedan Extra-train dovezao nas je danas u četvrtak u 10 sati u jutro u glognički kolodvor. Svi članovi naše deputacije, do četiri stotine osoba, obučeni u narodnom odielu, u surkah, bijelih ili modrih hlačah, s kalpakom ili crven-kapom i sabljami, jedini Nationalgardisti i varaždinski grenadiri u svojih uniformah, a svećenici u svom odielu. Na kolodvoru dočeka nas slavjanska legija sa barjakom i bandom. Nebrojani svijet navrvi sa svih strana, tolike množine nevidjeh još nikad. Imposantni pogled, a straga onaj silni Beč: doista da je to veličanstven prizor. Banda udara hrvatske pozdrave, svetina oduševljenjem kliče bacajući šešire u vis: »Živio!« i »Hoch!« bez kraja i konca. Na jedinjoj tribuni besjedio je naš domorodac Pejaković, za kojim nas pozdravi jedan Dalmatinac, onda Kranjac i Slovak, napokon još jedan ovdje stanujući Hrvat, rekli su mi imenom Kurelac i to njemačkim jezikom, da ga razume i Niemci, kojih je valjda takodjer tu mnogo došlo. Govorio je, da se Austrijanci neka okane te misli, da budu s njemačkim zemljama »Ein deutsches Reich« — da upravo sada pred Radeckijem jedno dvadeset hrvatskih bataljuna žrtvuju u Italiji svoj život za Austriju, a ne za Deutschland: da je ovih dana slavni Marinović za austrijsku čast branec Arsenal u Veneciji na strašni način dušu izdahnuo: provrtiše mu svrdlom prsa i prikvačiše ga na vrata Arsenala itd. Poslie njega zahvalio se je Gaj na liepom dočeku i više toga progovorio, što nisam mogao čuti. Govorio je hrvatski i zaključio njemački. To je trajalo više od pol sata na južnom kolodvoru, dok se je mogla naša četa smjesta ganuti uz toliko ljudstvo. Skoro dva sata išli smo kroz Favoriten-Strasse do našega stana, gdje je odbor odsjeo (Hotel zum »Wilden Mann« u Kärntner Strasse). Sve ulice bijahu napunjene, da se nismo mogli kretati: sa svih prozora mahahu nam gospoje bijelimj rubci: svi nas oduševljeno pozdravljahu. U terezijskoj akademiji namjestiše golemu zastavu, a elevi vikahu nam »Vivat!« Nationalgardisti bečki prezentirahu nam svuda i na više mjesta moradosmo ostati od stiske, jer se nije moglo dalje. Bande jednako svirahu naše narodne komade, a u unutarnjem gradu uz silni »Živio« carsku hymnu. Pravoslavni vladika Rajačić pozdravljao nas je na više mjesta neprestano. Pred našim glavnim stanom stoji slavjanska četa na straži, svi na škrljajih nose znakove »Slovani« i »slavjanska četa«. Na njihovom krasnom barjaku naslikan je grb trojedne kraljevine. Gaj je s prozora gostionice medju dva van na polje iztaknuta hrvatska barjaka puku govorio njemački, šta? — nismo mogli razumjeti na tako daleko, nu valjda da je Bečanom po volji bilo, pošto su mu bez prestanka klicali »Vivat!« Čuje se, da će sutra jedna poljska deputacija, takodjer pred cara ići. Mi ćemo istom u ponedjeljak biti primljeni u audienciju. Biskup Haulik je ovdje, ali mislimo, da nas on nebude pred kralja vodio. Polag mene bijahu tri steno-grafa, koji su Gajeve riječi bilježili. Grof Montecucoli odgovorio je Gaju i napokon mu pružio ruku. Zatim odosmo do »Aule«, gdje nas je sva mladež universiteta dočekala i gdje su profesori besjedili. Gaj je kao duša deputacije i ovdje govorio i svaki čas mu presje-koše riječ sa Hoch! i Vivat! Najzad ogrliše se profesorj s našim prvaci i poljubiše se: entuzijazam svuda: sve se stalo ljubiti i želju izrazivati, da bi se tako svi narodi u Austriji grlili s iskrenom i junačkom braćom Hrvat. Čini mi se, kao da ovdje nije bilo one frankfurtske stranke, nego samo oduševljeni Austrijanci. Naš jedan barjak ostao je tu na uspomenu našega posjeta. Naši odbornici kažu nam, da je Njegovo Veličanstvo obećalo sve, što nije proti zakonu i proti prisegi kraljevoj. Više vam danas ne mogu pisati, ali se ufamo za dva dana nekom rezultatu naše misije. Iz Italije čuju se naopaki glasi. Vidio sam ovdje više ljudi, koji nose na cilindrih i kapah tiskane cedulje »Frei-corps nach Italien«, pošto Radeckiju još treba vojske. Evo danas već peti dan, što nas četiri sto ljudi ovdje sjedimo i trošimo naše hrvatske groše, čekajući te nove pravice.

sein, dass Oesterreich Ungarn wieder erobern wird müssen. Palatin¹⁰⁾ spielt eine miserable Rolle. Nur die Grenze¹¹⁾ soll ruhig und anhänglich bleiben.

Jučer nam je u jutro još u krevetu naš podvornik, javio, da je na zvoniku sv. Stjepana iztaknut sto rifa dugački njemački barjak u crno-crveno-zlatnih bojah. Ja sam se presenetio, kada sam austrijsko patriotsko oduševljenje ovih dana motrio a danas kao da je protivni njemački duh gradom zavladao. U 11 sati prije podne vidjeh mladež pod oružjem, ali ne slavjansku četu nego deutsche Burschen, a tisuće ljudi na trgu sv. Stjepana, gdje su pred tim hramom i pod tom gorostasnom zastavom zapjevali: »Wo ist des Deutschen Vaterland?« Od tuda odoše pred carski dvor, gdje njemačkom caru vikahu »Lebe hoch!« kao da je to protu-demonstracija našoj izraženoj tendenciji. Odmah su iz dvora stavili na prozor ne austrijski crno-žuti, nego crno-crveno-zlatni panier. Cielj dan je nebrojeni bečki puk dolazio gledati taj novi nepoznati mu barjak pitajući, što to znači, da je na carskoj kući zastava nove boje. Pressegesetz, što ste već u bečkih novinah čitali, spalili su djaci na sveučilištu čitavu košaru. U dvorani i oko njega već od 13. ožujka kampira množina vojnika, imajuć svuda po ulicah na taracu svoja ležišta od slame, pak si na cestah pod vedrim nebom kuhaju jelo, kao da su u neprijateljskom logoru. Neizgleda ovdje u Beču baš odviše »gemüthlich« i Bog zna, što se kuha, što li se iza brda valja. Danas u pet sati biti će velika skupština na sveučilištu, gdje će se birati poslanici za veliki njemački Volkstag u Frankfurtu — tu će biti opet drugi publikum nego kad smo mi tamo bili. Baš sada začusmo, da je biskupu Hauliku stigao previšnj ručni list, kao odgovor na našu adresu. Sadržaj, da mu je naravno veoma diplomatsčan i da glasi o svem i svačem, sve će se legalnim putem postignuti u svoje vrieme u zemaljskoj kongregaciji i neka se locumtenens u tom sporazumije sa magjarskim Hofvice-kanzlerom Szegyenem. Oj ljudi, čuda golemoga! Naš entuzijazam skvrćio se, da ga na nijednom licu nebjje niti mikroskopom vidjeti. Urečena bje skupština u 12 sati da to sve bolje čujemo i o tom viečamo. Biskupu (Hauliku) je jedan odbor izrazio da mu savjetuje, da se neka nevraća više u Zagreb i da neka resignira. Sinoć bje kod Šperla sjajan komers, sastanak svih slavjanskih grana komu se nitko drugi nije pristupio. Odjela bilo je raznolikih, vrlo zanimivih a govori puni oduševljenja. Mi ćemo sutra krenuti kući, sa čuvstvi posve različitim od onih s kojima smo došli. Čujemo, da je Joso Jelačić imenovan banom i da će večeras doći u Beč; da i ostali krajiški bataljuni polaze u Italiju. U Freicorps za Italiju upisalo se je ovdje već preko pet tisuća. Ovdje se vrlo slobodno glasno i razdraženo govori, a i naši Hrvati očituju svoja mnienja na sav glas. Magjari u Beču, kojih tu sila ima, nisu nas nigdje napastovali, nego se samo groze, da će sa »Hrvatima« skoro i brzo biti gotovi, te se rugaju našoj peticiji. Ministar barun Kulmer je ovdje, ali se ne kaže nigdje i neide medju svoje zemljake, jer svoj gospodi nova situacija ne miriši te izbjegavaju gdje se dade svakomu doticaju s pukom«. Evo dakle pri kraju i jedan glas javnoga hrvatskog mnienja o Kulmeru.

⁸⁾ »Zahtjevanja naroda u narodnoj po upravljajućem odboru (Gaj, Kukuljević, Vraniczany) sazvanoj skupštini trojedne kraljevine Dalmacie, Hrvatske i Slavonie u glavnom gradu Zagrebu u narodnom domu dana 25. (13.) ožujka god. 1848. držanoj, jednodušno zaključena, i po jednom izaslatom veličanstvenom odboru ovih kraljevina kraljevskom prestolu za potvrđjenje podnešena. — Mi slavjanski narod trojedne kraljevine želeći kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom, s kojom su predji naši slobodnom voljom sjedinili slobodnu krunu kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie, želeći takodjer vèrni ostati sadašnjoj vladajućoj dinastiji, postavljenoj na prestol naših kraljevinah po sankciji pragmatičkoj, i zajedno želeći uzdržati celokupnost monarkie austrijske i države ugarske, kao što i silni podpora biti one velike stečevine, koju su stekli za čelu austrijsku carevinu, kèrvni, i važni dani 12. 13. i 14. ožujka o. g. u Beču, zahtjevamo od pravednosti kralja našega slèdeća: 1. Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo, i za povratjenje zakonitog stanja potrebno je, da imademo zakonitu vèrhovnu glavu: zato izabراسmo jednodušno za bana trojedne kraljevine Barona Josipa Jelačića Buzinskoga, muža svega naroda povèrenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovèd nad vojskom granice i pravo razpisivanja sabora. — 2. o sazivu sabora do 1. V. — 3. Krèpko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini (t. j. povijesti) k nama pripadajuće kraljevine Dalmacie s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao takodjer čele naše vojničke granice glede političkog upravljanja, kao i svih tečajem vrèmena izgubljenih s ugarskimi varmedjami i s austrijskimi državami sjedinjenih stranah domovine naše. — 4. Našu narodnu nezavisnost. — 5. Vlastiti nezavisni našem saboru odgovorni ministrium, kojega članovi imadu biti ljudi narodu povoljni i od noviega duha naprèdka

Aus Mailand¹²⁾ sind seit 8 Tagen keine Nachrichten. Lebe wohl, in grösster
Eile Dein aufrichtiger Freund *Kulmer*
P.S. Wenn Du nach Wien kommst, werde ich schon trachten hier zu sein.

i slobode. — 6. Uvedenje narodnoga jezika u unutarnje i izvanjsko upravljanje kraljevinah naših i zajedno sve više i manje učionice. — 7. Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu. — 8. Političko i duševno razvijanje na slobodnom narodnom duhu osnovano. — 9. Slobodu štampe, vjere, učenja i govora. — 10. Svakoljetni državni sabor na izmjenu u Zagrebu, Osijeku, Zadru ili Reci. — 11. Tako na prvom dođućem kako i na svih budućih državnih saborih naših zastupanje (representacia) naroda na temelju jednakosti bez razlike stališa. — 12. Jednakost svih bez razlike stališa i vjere pred sudom, zajedno javnost, usštenost, porotu (Jury) i odgovornost sudacah. — 13. Jednakost nošenja tereta ili platjanje štibre i daće svih bez razlike stališah, koja štibra opredeliti se ima na našem saboru. — 14. Održenje podanikah (kmetovah) od robote ili tlake i zatim od podaničtva. — 15. Podignutje narodne banke. — 16. Povratjenje naših narodnih kasah i glavnica, koje su se dosada upravljale u Ugarskoj, i povratak imanjah i kasah fiškalnih. Ove kase i glavnice morati će upravljat naš odgovorni ministrium financiah. — 17. Narodnu stražu (gardu), a državni vojvoda ili kapetan, izabran na našem saboru po staroj navadi, bit će njezin vrhovni zapovjednik. — 18. Svake vjerti narodna vojska, kad neima izvanjskoga rata, neka ostane kod kuće, neka dobiva poglavare domaće (... dalje u primjerku letka oštećeno; sticajem prilika uredništvu »Narodne Starine« neki drugi primjerak nije bio pristupačan!) — 19. Ista vojska narodna, kakove god ona vjerti bila, ima priseći vjernost občinskomu (t. j. državnom) ustavu, svomu kralju i slobodi naroda svoga i svih ostalih slobodnih naroda cesarstva austrijskog, po načelu čovječnosti. — 20. Svi politički prestupnici tako trojedne kraljevine naše kao i svih slobodnih narodah austrijskih neka se iz tamnice puste, imenito pako slavni naš spisatelj i domovine vrjedn sin Nikola Tommaseo. — 21. Pravo sdruživanja (associație) sastanakah i molbah (peticie). — 22. Neke se sve mitnice (malte) na medji naše zemlje i državah slavensko-italiansko-austrijskih ukinu i slobodno obćenje izmedju rečenih državah i nas neka se proglasi. Svekolike pako pošte u trojednoj kraljevini neka se u svemu podlože domaćemu ministriju. — 23. Slobodno uvadjanje morske soli u smislu starinskih pravah naših. — 24. Kao u provincialu gospodske isto tako neka se dokinu i u granici vojničkoj sve cesarske i občinske robote; a obćinam krajišničkim neka se povrate njihove šume i paše. — 25. Glavnica krajišničkih dohodakah (Gränz-Proventenfond), kojom upravlja dvorsko bojno vjeće, neka od sada rukovodi naš ministrium. — 26. Svaki krajišnik neka uživa kao slobodan čovjek jednaka prava i slobodu s ostalimi stanovnicima trojedne kraljevine. — 27. Neke se u granici obćine varoške i seoske urede na slobodnom temelju, s tim pravom, da mogu same sebe upravljati i sebi sud krojiti. — 28. Da se staro ime županiyah povrati i da se urede po starinskom načinu, a na novom temelju sadašnje slobode. — 29. O d m a h o d s a d a sve domaće časti od najveće počamši, tako duhovničke kao i svetske, nesme drugi nitko imati i obnašati nego samo sinovi trojedne kraljevine. — 30. Ukinutje celibata, i uvedenje narodnog jezika u crkvu polag starinskoga hrvatskoga prava i običaja.

⁹⁾ Novo ministarstvo u Ugarskoj pod predsjedništvom Batthányi Lajoša ukinulo je stare plemićke povlastice, proglasilo je poreze za svakog obvezatnima, organizovalo je magjarsku narodnu vojsku, ali ujedno zatražilo i povratak svih dotadašnjih ugarskih pukovnija iz inozemstva kući. Hrvatsku je ovo košutovsko ministarstvo smatralo ugarskim županijama.

¹⁰⁾ To je Erzherzog Stephan (* 1817.). 1844. General-Statthalter u Češkoj, 1847. nasljednik svog oca palatina Erzherzog Josepha u Ugarskoj (izabran u Požunu), postao dakle posrednik između Magjara i carskoga dvora. (Habsburgovci su umjeli da tako insceniraju.)

¹¹⁾ To je onaj faktor koji je u cijelom novom vijeku, a naročito u XIX. stoljeću, davao razmjerno najveću vojničku podršku Habsburzima i Austriji. Graničarski bataljoni stalno su upotrebljavani za Italiju. Međutim već od dvadesetih godina XIX. stoljeća radilo se stalno u ugarskom i u hrvatskom saboru za razvojačenje Krajine (Magjari u svom interesu i nadanju, a Hrvati sa svoga državopravnoga stanovišta). Vojnu Krajinu nosili su na svojim plećima graničari isključivo samo Hrvati i Srbi, a i časnika je bilo već velik broj domaćih sinova, koje je zaplavio i ilirski pokret, bar donekle, novinama i knjigama, dok su i Srbi oficiri aktivno sudjelovali u autonomnim crkvenoprosvjernim poslovima karlovačke patrijaršije. Sam Josip Jellačić bio je graničarski oberštar u Glini kada ga 1848. zateče banski poziv. Bilo je jasno i očekivano, da će vojnički zapovjednički faktori okrenuti onamo kuda odredi dinastija. Ali njezina igra iz-

Als Secretär empfehle ich Dir ein vorzügliches Individuum Gregorich. Dembacher war bei mir, ich sagte ihm Alles. Steige beim Wilden Mann¹³⁾ ab, und mache Dir keine unnütze Auslagen. Seit der Revolution, die wir durchgemacht haben, fordert man diese Dienstesostentationen von Niemand mehr, im Gegentheil macht man sich lustig darüber. Die ung. Minister haben jährlich nur 6000 Fl. Bezahlung. Alles demokratisirt und spart.

među Magjara i Hrvata i nakon Jelačićeva imenovanja banom izazvala je u samoj vojsci sudbonosne i tragične komplikacije, kako napose pokazuju događaji u vezi s generalom Hrabrovskim.

¹²⁾ U Lombardiji (Lombardisch-Venetianisches Königreich) s glavnim gradom Milanom okupiranim od Austrijanaca provoden je njihov bojkot sa strane Talijana. Htjedoše potlačenj da »udare po džepu« tlačiteljski erar. Puštena je parola da se ne puši austrijski monopolski duhan, da se ne igra »lotto«, da se ne pohada kazalište, kada Nijemci gostuju. Masa je insultirala pušaće gdje ih je stigla. To je dovodilo i do sukoba talijanskih civilista sa austrijskom soldateskom i davalo povoda za sve žešće policijske ispade i represalije okupatorske vlasti. Bio je to značajni »Zigarrenrummel« u kojem su provokatorski nastupale grupe austrijskih vojnika po milanskim ulicama i u kavanama, pušaći izazovno da razdraže italijansku publiku. Slijedila su trajna ulična razračunavanja s prethodnim apostrofinama: porco tedesco, morte ai Tedeschi, etc. Držanje Radetz-koga i njegovih oficira još je više provociralo Italijane. A kada je već februarska revolucija 1848. zahvatila iz Parisa i po ostaloj Europi dođe do uzmaca Austrije i u Milanu gdje se rasplamsala italijanska revolucija također. Erzherzog Rainer (namjesnik) pobjegao je iz Milana u noći 16. na 18. ožujka. Nastalo je bježanje nadvojvodske familije potom iz Verone u Mantovu. Prisilnoj susretljivosti i popuštanju okupatora odgovoreno je lozinkom »troppo tardi« (prekasno). Radetz-koga prinukaoše oficiri da se povuče u milanski kaštel. 22. započe pravi boj između austrijske vojske i italijanskih revolucionara, koji su u međuvremenu poručili sardinskomu kralju: »Ako Vaše Veličanstvo ne dođe biće proglašena republika!«

¹³⁾ Poznato staro svratište u Beču u kojem je i Kulmer odsjedao u svoje vrijeme, a i hrvatska deputacija (isp. bilješku 7). Ljudevit Vukotinović 1813.—1893.) bilježi u svojim »Uspomenama iz g. 1848.« (»Vienac« XIII. Zagreb 1881. str. 351.): »Uzvišenomu patriotizmu i bistroj uvidjavnosti naroda imade se pripisati to, da je zavladao sveobći mir i pripravnost na bezkrajne žrtve. Sve bude učinjeno jedino na ime bana Jelačića. Kao da je dogovoreno, u ustijuh ciele Hrvatske bijaše samo jedna rieč, jedan glas, jedna želja: Jelačić da bude ban. Strastna je to upravo želja bila i tako silna, da bi se sav narod hrvatski bio pobunio, da nije svjetla kruna uslišala volju naroda. Poslije ožujskih dana sakupila se velika množina Hrvata, koji se pod vodstvom Ljudevita Gaja spremahu u Beč, da svoje zahtjeve predlože carskom prestolju. Mnogo se ima zahvaliti baronu Franji Kulmeru, koji je tada u Beču bio i koji je odprie već u velikaškoj kući ugarskoj na obranu prava hrvatskih bio podigao kriepko rieč svoju. Nam (t. j. Vukotinoviću) je tečaj stvari potanko poznat, jer smo bili očevidci svih tih prizora. Nekog dana u jutro dodje barun u hotel »Wilder Mann« i reče trojici ondje sakupljenih Hrvata: Umirite se, banom će biti Jelačić; već je zaključeno. Tri ova Hrvata, O. Š. i V. obradovani tom viešču, priobćise ju doskora drugim svojim zemljakom, te bude odmah na to zaključeno vratiti se kući. Jedan dio prošao je do Maribora odtuda preko Optuja u Varaždin a drugi preko Poličana i krajine u Zagreb. Imenovanje banovo sledilo je 23. ožujka 1848. ali još prije bude on po cijeloj zemlji razvikan i proglašen banom tako, da se je obćenito mislilo, da je Jelačić na prosto po narodu izabran a po kruni samo potvrđen. Nu time bi se izkrivila istina, jer je zbilja kruna ga imenovala, a doznajući to Hrvati u Beču razglasili su tajnu i upotriebili zgodu, da radosti i povjerenju svomu svečani izraz dadu. Postupak takav mogao se je rabiti samo u onakovih okolnostih, kakove su mjeseca ožujka rečene godine vladale, gdje su svi redoviti putevi i sve sveze zakonite uzdržane bile. Kad je Jelačić dočuo za svoje imenovanje, poviknuo je prijateljem svojim: »Moja kocka je pala! Ja ću poći ravnim putem; radit ću odprto; ako poginem, pasti ću kao vojnik, kao domorodac i kao vieran sluga cara svoga!« O Vukotinoviću isp. M. Grlović, Album zaslužnih Hrvata (Zagreb 1898.—1900.); J. Torbar, Život i djelovanje Lj. Vukotinovića (Ljetopis Jugoslavenske akademije, sv. 12. Zagreb 1897.) — No ima i pismo samog Jelačića bratu Gjuri koje neposredno crta, kako je ban Jelačić primio vijesti o svojem imenovanju, iz Busevca 26. ožujka (prevod g. A. Mankanca s njemačkoga): »Iskorišćujem priliku, dok moji konji jedu, da Te srdačno pozdravim

Scena krunisanja ugarsko-hrvatskoga kralja u Požunu. (Stari bakrorez.)

i da Ti odgovorim na pismo od 21. ožujka t. g. Istina Bog, mi živimo u vrijeme nemogućih mogućnosti — sigurno si već čuo, da sam postao banom, tajnim savjetnikom i generalom! Pretstavi si samo ovu čitavu stvar. Prekjučer na večer, upravo kad sam hotio izaći, pukuca neko na vrata i donese mi vijest, da me je narodna skupština proglasila Banom, dotično, da me hoće za Bana — ja na to kažem Kušlanu »šta da radim na to — zabraniti ne mogu nikome, da mene izaberu, ako će ali mene pitati, da li želim postati Banom, to odgovaram decidirano: »Ne«. Ja pošaljem moje konje napred u Lekenik i kako jučer stignem tamo — bilo je oko 1 sat iza podne, eto Ti poštar sa jednom ešafetom od ratnog dvorskog predsjedništva, te mi preda previšnje ručno pismo, gdje je sljedeće stajalo unutra:

Dragi Barone Jellačiću!

Našao sam se pobudjen imenovati Vas generalom i Banom Hrvatske, nadalje vlasnikom prve i druge banske graničarske pukovnije, to Vam ovom prilikom podijeliti čast tajnoga savjetnika bez plaćanja takse. Zakletvu kao Ban položiti ćete u moje ruke, te će se dan naknadno odrediti i Vama do znanja staviti.

Što se Vašeg svečanog uvođenja u bansku čast tiče, imenujem mojim kraljevskim komesarom zagrebačkog biskupa Haulika.

Uvjeren sam i nadam se, da će kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija ovo Vaše imenovanje i moj izbor Vaše osobe smatrati dokazom moje očinske brige i nastojanja oko dobrobiti istih, te si pridržajem pravo na pretstavke zemaljske kongregacije u pogledu narodnosti i jezika, svojevremeno donijeti odluke, dok se s druge strane potsigurno nadam i očekujem, da će dotične kraljevine znati ovim povodom očuvati zakoniti mir i red i smatrati to svojom najstrožom dužnošću, a Vi da ćete sve svoje sile uložiti, da se to potpuno i sigurno izvrši. Što se Vašeg vojničkog položaja kao Bana tiče, to će Vam se moja odluka po dvorskom vojničkom Savjetu naknadno dostaviti. U Beču 23. III. 1848.

Ferdinand m. p.

Čudnovato je, da me čitava ova stvar sada, kada je sve gotovo, ni najmanje ne uzrujava. To je nedaća, koja se mora tako primiti, kao i svaka druga. Ja bi hotio, da već imam jedanput moj dugoželjeni mir na ovom svijetu, a sad stojim ovdje kao podkralj triju kraljevina bez novaca pače i bez rubca, moram se ekvipirati, kuću urediti itd. žrtvovati se, a verlo su mi neprijatne te stvari. Bože, Bože! Tako su sada upražnjena dva pukovnička mjesta, jer i Došen ide ovih dana na superarbitraciju. Jučer na večer došao sam namjerno za sumraka u Zagreb — Baldauf uzrujan, suze u očima itd., a na to mi dodje Ljudevit Gaj i ostane kod mene do pol noći. U tri sata sam ustao — spavao nisam skoro nikako i gledao sam da pobjegnem, dok još nikoga nije bilo na ulici. U Glini također ne mogu dugo ostati — osjećam, da samo smetam čitav svijet — vidit ćemo, kako će sve to ispasti! Ja imam moje osvjedočenje — od kojega ne mogu odustati niti ga kome žrtvovati. »Ustrajati ili pasti«, to je moje načelo, od kojega ne odstupam.

Danas me užasno glava boli — ipak Ti pišem, jer do sada nisam bio ni jedan čas slobodan, pe ne bi stigao, da ti odgovorim. Iz Gline ću Ti, čim onamo stignem, odmah pisati.

Danas ide velika hrvatska deputacija u Beč. S Bogom dragi brate i radije me žali, a Tebi neka bude sudbina milostivija i mirnija, nego što je ova moja. Hermina mora doći i preuzeti mjesto domaćice. A sada s Bogom, ljubi Te nebrojeno puta Tvoj stari brat Jozo.